

УДК 340.12 : 340.147

Ситар І. М., к.ю.н., доцент, докторант
кафедри теорії держави і права НАВС

Ідеї синергетики (атрактор та фрактал) в аккультураційних процесах

Розглядається проблема взаємодії правових систем на основі ідей синергетики, а саме з'ясується роль аттракторів і фракталів у формуванні нових структур — аккультураційних моделей у сучасному глобалізованому світі. Особливо звернена увага на європейську, прибалтійську, північноамериканську, центральноамериканську, азіатсько-тихоокеанську аккультураційні моделі. Підкреслюється значення міждисциплінарної методології синергетики, що проявляється насамперед у прогностичному аспекті й дозволяє моделювати карту еволюційних змін правової системи та її елементів. Формування і розвиток будь-якої системи розглядається як закономірний юридичний модус у контексті сучасного біполярного світу, оскільки синергетичний підхід передбачає закономірність перебігу будь-яких процесів і розвитку явищ.

Ключові слова: синергетика, аккультурація у праві, аттрактор, фрактал, правова система, аккультураційна модель.

Рассматривается проблема взаимодействия правовых систем на основе идей синергетики, а именно выясняется роль аттракторов и фракталов в формировании новых структур — аккультурационных моделей в современном глобализованном мире. Особенно обращено внимание на европейскую, прибалтийскую, североамериканскую, центральноамериканскую, азиатско-тихоокеанскую аккультурационные модели. Подчеркивается значение междисциплинарной методологии синергетики, проявляющейся прежде всего в прогностическом аспекте и позволяющей моделировать карту эволюционных изменений правовой системы и ее элементов. Формирование и развитие любой системы рассматривается как закономерный юридический модус в контексте современного биполярного мира, поскольку синергетический подход усматривает закономерность протекания любых процессов и развития явлений.

Ключевые слова: синергетика, аккультурация в праве, аттрактор, фрактал, правовая система, аккультурационная модель.

The author considers the problem of interaction of legal systems based on the ideas of synergetics, namely the role of attractors and fractals in the formation of new structures — acculturation models in today's globalized world. Special attention is paid to European, Baltic, North American, Central American and Asia-Pacific acculturation model. The importance of interdisciplinary methodology of synergetics is emphasized, that occurs primarily in prognostic aspect and allows simulating the map of evolutionary changes of the legal system and its elements. Formation and development of any system is considered as a natural legal modus in the context of a modern bipolar world, as synergistic approach considers a regularity of any flow processes and development of phenomena.

Key words: Synergetics, acculturation in law, attractor, fractal, legal system, acculturation model.

Постановка проблеми. Синергетичні процеси, які відбуваються у сучасному глобалізаційному світі, зумовлені насамперед процесами інтеграційними, які відображають явища аккультурації. Зазвичай об'єднуються держави, які між собою подібні на основі аттракторних та фрактальних особливостей як на макро-, так і на мікрорівні. Атрактор передбачає наявність спільних і ментальних, культурних та історичних особливостей розвитку певних систем (у нашому випадку — правових).

Стан дослідження. Проблемам використання ідей синергетики в аккультураційних моделях присвячено праці таких науковців, як Р. Давид, Д.В. Дождев, Ю.А. Тихомиров, Л.А. Луць, А.А. Мойсеев, С.С. Сливка, НВ. Стапран, А.І. Строганова, В.Л. Сударев. Однак поняття та сутність аттракторів і фракталів у синергетичних моделях досліджено недостатньо.

Виклад основних положень. Одним із найбільш вдалих у методологічному аспекті прикладів правової співпраці й акультурації на основі синергетичного підходу є досвід скандинавських країн.

Скандинавське право являє собою єдину систему не тільки з огляду на історичні шляхи розвитку права, особливості законодавства, джерела права. Особливу роль відіграє те, що скандинавські країни тісно співпрацюють у галузі законодавства. Цей процес розпочався ще з XIX ст. і привів до появи значної кількості уніфікованих актів, що діють у кожній із цих держав.

Проблема гармонізації законодавства існує віддавна і пояснюється тим, що вихідним пунктом формування правових систем скандинавських країн у XVII–XVIII ст.ст. стали три законодавчі акти – Кодекс короля Христіана V, прийнятий у Данії в 1683 р., Норвезький кодекс 1687 р., а також Звід законів шведського короля (1734 р.). Вони були основою співпраці між державами й регулювали фактично всі сфери суспільного життя. Також співпраці сприяли різноманітні унії у межах скандинавських країн (Унія Норвегії з Данією, 1536–1814 рр.; Унія Норвегії зі Швецією; Ісландія входила до складу Швеції і т. д.).

Специфічним органом, що символізує єдність цих країн (північних) і значущість їх парламентів, стала Північна Рада, створена у 1952 р. Вона складається з парламентів чотирьох великих скандинавських держав, а також Ісландії. Щороку протягом декількох тижнів Рада проводить зустрічі для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес. Це орган консультативний, але його рекомендації є авторитетними для урядів. Країни, про які йдеться, також регулярно проводять зустрічі міністрів – членів урядів відповідних країн.

Скандинавські юристи зазвичай розглядають скандинавське право як щось ціле, і вчені, що займаються порівняльним правознавством, часто об'єднують всі охоплені цим поняттям правові системи, а саме Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швеції.

Правова співпраця скандинавських країн, розпочата в 1872 р., стала характерною ознакою правотворчості в галузі шлюбно-сімейного, договірною, деліктного права інтелектуальної власності. В цих сферах уніфікації надавали найбільшого значення. Однак у публічно-правовій сфері, кримінальному праві і процесі, податковому праві, праві власності на нерухомість, тобто там, де домінували різноманітні національні традиції, така кооперація була виражена дещо менше.

У процесі інтеграції Швеції в ЄС постали певні проблеми, зокрема питання про співвідношення прав людини в ЄС та у Швеції, оскільки в останній вони ширші. Інша тема – сприйняття риксдагом концепції європейського співробітництва ґрунтовніше, ніж у самому Європейському Союзі. Третя проблема, яка виникає на шляху інтеграції, – перехід Швеції на євро (валютна проблема), оскільки це зумовлено традиційно сильною залежністю шведського державного банку (Рикс-банку) від парламенту. Стандарти ЄС потребують іншого. Четверта проблема – технічні недоліки актів ЄС (інструкції та директиви). Головний недолік вбачається у відсутності мотивів підготовчих матеріалів, прийнятих для шведських юристів.

Отже, інтеграційні процеси, які відбуваються в Європі, безпосередньо впливають на правову систему Швеції та інших скандинавських країн, де поряд з національним скандинавським законодавством важливу роль відіграють право ЄС та суд ЄС. Водночас інтеграційні процеси у скандинавських країнах (стосовно ЄС), здійснюються доволі повільно, оскільки в певних аспектах (права людини, діяльність органів державної

влади тощо) скандинавські стандарти є вищими, ніж у Європейському Союзі.

Слід зазначити, що й держави Балтії все активніше входять в орбіту впливу північноєвропейської правової сім'ї. Зростають інтеграційні процеси у сфері політики й економіки. З'являються загальні міждержавні структури.

Правова допомога Північних країн країнам Балтії стає все відчутнішою і це, без сумніву, відобразилося на законодавстві останніх. Наразі воно традиційно тяжіє до континентального [1, с. 138]. У даному випадку теж спрацьовує атрактор (притягання) на основі ментальних особливостей.

Як зазначає у цьому зв'язку Л. А. Луць, хоч їхні (прибалтійські – *Л.С.*) правові системи й належать до континентального права (про що свідчить розвиток законодавства у цих державах), вони все активніше налагоджують взаємозв'язки зі скандинавськими країнами у сфері економіки, політики, що відображається на правовій системі Прибалтики [2, с. 153].

У даному випадку атрактор на основі ментальних, географічних, ментальних, історичних, релігійних та юридичних особливостей, тож стиль мислення юристів, рівень правосвідомості і правової культури подібний між собою.

Аналогічні синергетичні процеси відбувалися в Латинській Америці 90-х рр. ХХ ст. Інтеграційні процеси у цьому регіоні відобразили нові реалії, оскільки відбулося приєднання країн до глобальної світової економіки. Головним напрямом інтеграції стало створення субрегіональних зон вільної торгівлі і двосторонні договори про ліквідацію взаємних митних зборів з перспективою злиття в загальноконтинентальну Американську зону вільної торгівлі, що здатна відігравати провідну роль у світовій економіці [3, с. 392].

Ще одним атрактором притягуванням слід вважати Північноамериканську зону вільної торгівлі США, Канадою, Мексикою (НАФТА). Договір набув чинності з 1 січня 1994 р. Низка латиноамериканських країн приєдналася до неї через систему двосторонніх і багатосторонніх договорів. Венесуела, Колумбія та Мексика створили у 1992 р. так звану групу трьох, знизивши взаємні митні збори з метою поступового створення зони вільної торгівлі у складі цих країн. У 1991 р. було підписано угоди між Мексикою та Центральною Америкою, між Мексикою й Чилі, а у 1993 – між Мексикою й Венесуелою [4].

На півдні континенту на основі співпраці виник другий центр інтеграції. 26 березня 1991 року президенти Аргентини, Бразилії, Уругваю і Парагваю підписали угоду про створення загального ринку Півдня Америки (МЕРКОСУР). Це близько 46% населення, 60% території і половина виробництва усієї Латинської Америки. З 1 січня 1995 р. МЕРКОСУР перетворився в митний союз із загальним зовнішнім тарифом для більшості товарів та звільненням від митних тарифів, у межах якого здійснюються спільні проекти в машинобудуванні, енергетиці, галузі високих технологій, відбувається координація економічної політики [3, с. 392–393].

Також слід зазначити, що в грудні 1995 р. асоційованим членом МЕРКОСУР стала Болівія, а в червні 1996 р. – Чилі.

Активізація також відбулася у сфері діяльності Андської групи, куди входять Венесуела, Колумбія, Еквадор, Болівія, Перу. З 1992 р. ця група країн утворила зону вільної торгівлі і Митний союз. У 1995 р. Андська група перетворилася на Андську систему інтеграції, яка вступила 1996 р. у переговори з МЕРКОСУР про створення країн вільної торгівлі всіх країн Південної Америки [5].

Атрактор у даному випадку спрацьовує в контексті економічної інтеграції, а зазвичай економічна сфера визначає і соціальну, і правову, оскільки синергетичні процеси відбуваються нелінійно.

Інтеграційним атрактором став також Центральноамериканський загальний ринок, куди увійшли 13 держав, створений для узгодження соціального, торгово-економічного розвитку.

Іншим, соціокультурним та ментальним атрактором вважаємо Іберійсько-Американський Союз країн, куди входить Іспанія, Португалія, Бразилія та 18 іспаномовних країн, об'єднаних історичною й етнокультурною спільністю, в т. ч. католицькою релігією. У 1999 р. було створено постійний секретаріат Іbero-Американського співтовариства в Мадриді [3]. Виникли також такі об'єднання, як Латиноамериканська асоціація інтеграції, Південноамериканські співтовариства націй.

Створення вказаних об'єднань є результатом синергетичних, у т. ч. акультураційних процесів, орієнтованих на атрактор у сфері економіки, на основі ментальних особливостей у певному регіоні, та інфраструктурних підходів, що відображає нелінійність цих процесів і надає швидкого розвитку тим чи іншим державам регіону.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон є одним із найбільш складних і динамічних регіонів світу, які розвиваються у фінансовому, культурному, аспекті народонаселення і т. д.

Традиційно географічно до Азіатсько-Тихоокеанського регіону належать Північно-Східна, Південно-Східна, Південна і Центральна Азія, а також Океанія. У даному регіоні інтеграційні процеси розвиваються найбільш успішно в економічному і політичному плані [6, с. 4].

Аксіоматично не викликає сумніву, що країни першопочатково є суверенними й незалежними, що вони вступають у союзи чи регіональні та інтеграційні об'єднання тільки на основі вільного волевиявлення. Але як тільки ситуація змінюється й участь в угрупованні стає не вигідною, будь-яка держава має право відмовитися від членства в інтеграційних об'єднаннях.

Ознакою швидкого розвитку азіатських держав є перевага їх економічної і політичної моделі управління, підґрунтям якої можна вважати конфуціанську філософію праці, повагу до старших, виховувань в патріархальному суспільстві, пріоритет суспільної свободи над індивідуальною, що виразилася у поверненні азіатських країн до своїх істинно азіатських цінностей, якісна освіта, експортно орієнтований розвиток, розумне запозичення західних конструкцій права для розвитку економічної, соціальної, культурної і т. д. сфер [6, с. 29]. Це, зокрема, стосується таких країн, як Гонконг, Сингапур, Південна Корея, Тайвань.

Порівняємо до прикладу, Північну і Південну Корею. У Південній Кореї використовуються західні традиції права. Північна Корея має закрити правову систему, що призвело до відсталості і деградації.

Активізація інтеграційних процесів у цьому регіоні припала на кінець 1980-х – початок 1990-х років: проголошується створення зон вільної торгівлі в Південно-Східній, Південній Азії, зони вільної торгівлі між Австралією і Новою Зеландією, з'являється АТЕС.

А. А. Мойсєєв у своїй праці «Наддержавність у сучасному міжнародному праві» пише, що сучасний розвиток держав можливий лише за умови утворення міждержавних союзів (чи інтеграційних об'єднань), в такий спосіб і буде проявлятися наддержавність

[7].

Безперечно, азіатські цінності не можуть бути універсальними. Будь-яке суспільство чи правова система еволюціонує; притягує інші культури. Відтак цивілізаційні особливості й цінності трансформуються під впливом економічних, соціальних і політичних умов, нових технологій, зрештою – під впливом одна одної.

Йде безперервний процес самовдосконалення культур, який відкидає старі форми та інкорпорує більш розвинені елементи інших культур. Це достатньо чітко проявляється в еволюції соціальних систем і співтовариств.

Фрактал (від лат. – дробовий, ламаний, подрібнений) – це такий стан системи, який характеризується частковістю, неповнотою, фрагментарністю, хаотичністю, нестабільністю, але система поступово наближається до цілком впорядкованого стану.

Фрактальна геометрія є наслідком дивної сфери атракторів. Синергетична концепція фракталів описує еволюційний процес будь-якої відкритої системи, тобто сама еволюція є фрактальною [8].

Порівняльно-правовий системний аналіз вивчає правові явища в процесі їх історичного розвитку та історичних змін, що дає змогу виявити ряд різноманітних інваріантів процесів розвитку правових явищ, фактори, що обумовлюють як їх спадковість, так і зміни, механізми розвитку права і їх зміни, способи функціонування історії права – дати характеристику еволюції правових культур в історичному розрізі [9, с. 64].

В контексті синергетичного підходу в такий спосіб генерується фрактальна структура сучасності.

Еволюція правової системи доводить, що установки теперішнього є фракталами минулого.

Синергетика вишукує універсальні закони спонтанного порядкуутворення, що властиві системі різної природи самоорганізації. Будь-яка правова система веде до динамічного розвитку на основі відкритості, нелінійності, запозичення чи ентропії, що надає правовій системі динамічного розвитку. Такий розвиток правової системи залежить в першу чергу від діалогу правових культур, міжкультурної комунікації, запозичення інших ідей, їх правильного «вмонтування» в національну правову систему на основі природного права.

За законом внутрішньої взаємодії в системі Всесвіту та зовнішньої взаємодії елементів соціальної системи із множини біфуркаційних структур обирається найбільш стійка в даному середовищі (до прикладу, демократична система сучасності).

На нашу думку, міждисциплінарна методологія синергетики проявляється перш за все в прогностичному аспекті, що дозволяє моделювати карту еволюційних можливостей правової системи і її елементів.

У світлі ідей синергетики важливо прослідкувати внутрішню логіку розвитку правової системи, з'ясувати тенденції та основні детермінанти, а також з'ясувати стержневий фокус. Формування і розвиток будь-якої системи має стати закономірним юридичним модусом в контексті сучасного біполярного світу, оскільки все в цьому світі відбувається на основі закономірних процесів.

Як зазначає Р. Давід, вивчення порівняльного правознавства посідає особливе місце в країнах, де відбувся процес рецепції [10]. Проблема рецепції в аккультураційних процесах постає, позаяк, ідеться про сприйняття одним правопорядком значущих досягнень іншого правопорядку.

Рецепція не обмежується процесом запозичення іноземних норм і принципів у чинному позитивному праві» [11, с. 16]. Її можна розглядати як сприйняття духу, ідей, головних принципів та основних положень тією чи іншою локальною цивілізацією на певному етапі її розвитку [12, с. 51].

Духовність – це основа цивілізації XXI ст., орієнтована на соціальний і онтологічний статус особи в сучасному суспільстві [13, с. 37–38].

Порівняльно-правовий аналіз застосовує «принцип традиції»: присутність минулого в сьогоденні, значення способу існування минулого в сучасному [14, с. 20].

Зазвичай у процесі рецепції особливої уваги заслуговує правова традиція, під якою слід розуміти генералізований варіант результату порівняльного правознавства, який може сприйматися іншою правовою культурою. Відтак в основі тієї чи іншої правової культури лежить спільність правових ідей, яка втілюється відповідно в типізованих формах і маніфестації певної правової традиції, де ревілентною підставою порівняння, значущою для компаративістики, може бути лише правове явище [15, с. 115].

Отже, порівняльне правознавство в процесі аналізу і здійснення рецепції повинно базуватися не тільки на позитивному праві, але і на ідеях духу права, онтології людини, з'ясування антропологічних основ і констант у процесі здійснення порівняльно-правових досліджень як на макро-, так і мікрорівнях, у процесі осягнення істинності права.

Професор О. Халабуденко у функціональному аспекті зазначає, що порівняльне правознавство – це рефлексія юридичної науки щодо правової дійсності, яка формується в результаті подолання відомого конфлікту між універсальністю правових теорій і методологічних підходів, з одного боку, та національним рівнем існування правових явищ – з іншого. Право слід розглядати не як позитивістське явище, а як феномен людського духу. Даний концепт має вихідні взаємозв'язки з римським правом у сфері приватно-правових відносин. Скажімо, римське право як засіб чи феномен європейської цивілізації є основою для побудови і діалоговості правових європейських культур. Цей процес розпочався в епоху глосаторів і тривав до прийняття кодифікації країнами Східної Європи (друга половина XX ст.). Це свідчить про універсальність типізованих правових форм, які втілюють ідеї, властиві європейському правовому просторові. Правове спілкування, що відбувається на основі однотипності правових проблем, полягає в тому, що будь-яке життєздатне суспільство забезпечує своє спілкування за допомогою правового спілкування, використовуючи при цьому концепти, які раціонально осягаються, нормативно визначаються і захищаються. Таке спілкування стає основою майбутнього діалогу правових культур [15, с. 115].

Можна стверджувати, що вплив римського права на європейський континент був надзвичайно сильним і характеризувався діалоговістю правових культур, що стало певним об'єднувальним фактором.

Вплив римського права на інші правові системи, що виникли за межами його дії, – це не історична випадковість, а відображення закономірностей, властивих праву як явищу соціальної дійсності. Окреслені закономірності вперше осмислювались у європейській традиції права. Під впливом римського права виникли уявлення про ті властивості й ознаки, які притаманні кожному правопорядку, що є частиною європейської правової культури (європейської традиції права, де існує принципове відмежування права від релігії, політики й економіки, відокремлення права від неправда [13, с. 223].

Висновки. Безперечно, застосування методології синергетики, з'ясування ролі

атракторів і фракталів у генерації нових структур — акультураційних моделей — дають можливість краще зрозуміти інтеграційні процеси в сучасних правових системах, що базуються на культурологічних, ментальних та історичних особливостях, на основі яких відбуваються акультураційні явища на макро- і на мікрорівнях.

Фактично на сучасному етапі розвитку суспільства акультураційні моделі стають основою вдосконалення правової системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. — М.: НОРМА, 1996. — 432 с.
2. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу: навч. посібник / Л. А. Луць. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 247 с.
3. Строганов А. И. Латинская Америка в XX веке: пособие для вузов / А. И. Строганов. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Дрофа, 2008. — 432 с.
4. Сударев В. П. Межамериканская система: генезис и эволюция (конец XIX — начало XXI веков): учеб. пособие / В. П. Сударев; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, каф. истории и политики стран Европы и Америки. — М.: МГИМО-Университет, 2008. — 316 с.
5. Строганов А. И. Латинская Америка. Страницы истории XX века / А. И. Строганов. — М.: Эдиториал УРСС, 2006. — 170 с.
6. Стапран Н. В. Интеграционные процессы в Азиатско-Тихоокеанском регионе: учеб. пособие / Н. В. Стапран. — М.: Проспект, 2010. — 152 с.
7. Моисеев А. А. Надгосударственность в современном международном праве / А. А. Моисеев. — М.: Научная книга, 2007. — 287 с.
8. Сливка С. С. Філософія права: навч. посібник / С. С. Сливка. — Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2003. — 57 с.
9. Методологические проблемы сравнительного правоведения. Жидковские чтения: материалы Всероссийской научной конф. (Москва, 27 марта 2009 г.) / под. ред. Г. И. Муромцева, М. В. Немытиной. — М.: РУДН, 2009. — 247 с.
10. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камилла Жоффре-Спинози; пер. с фр. В. А. Туманова. — М.: Международные отношения, 2003. — 400 с.
11. Плодников Д. А. Договорные теории глоссаторов / Д. А. Плодников. — М., 2008. — 324 с.
12. Харитонов О. І. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О. І. Харитонов, Е. О. Харитонов. — Х.: Одіссей, 2002. — 552 с.
13. Циммерман Рейнхард. Римское право и Европейская культура / Рейнхард Циммерман // Вестник Гражданского права. — 2007. — № 4. — Т. 7. — С. 209–238.
14. Дождев Д. В. Сравнительное право: состояние и перспективы / Д. В. Дождев // Российский ежегодник сравнительного права. — СПб., 2008. — С. 7–28.
15. Халабуденко О. Порівняльне правознавство: функція, структура, конструкція / О. Халабуденко // Науково-практичний правовий журнал порівняльного правознавства. — 2012. — № 1–2. — С. 104–115.

